

Ключевые слова: государственность, единство, взгляды, Западная Украина, Николай Шлемкевич, Фронт национального единства.

The state building activity of Mykola Shlemkevych in political life in the Western Ukraine at the first half of the twentieth century in this article is investigated. It highlights the formation of his state ideas and views. We investigate the participation and ideological orientation of the scientist in the party Front of National Unity. It is also analyzed Mykola Shlemkevych scientific publications having distinct harmony with the research issues of national independence and unity.

Keywords: state, unity, view, the Western Ukraine, Mykola Shlemkevych, the Front of National Unity.

УДК 94 (477)092

Лілія БУРАЧОК

СПІВПРАЦЯ ОСИПА НАЗРУКА З ЄВГЕНОМ ПЕТРУШЕВИЧЕМ

Стаття присвячена Осипові Назаруку, політичному й громадському діячеві, активному учаснику українського суспільно-політичного руху й Української революції початку ХХ ст. Основну увагу звернуто на співпрацю Осипа Назарука з Євгеном Петрушевичем, перебуваючи в складі екзильного уряду ЗУНР, його діяльності на посаді уповноваженого зі справ преси й пропаганди та проведення “позички національної оборони” у США й Канаді.

Ключові слова: ЗУНР, екзильний уряд, Осип Назарук, Євген Петрушевич.

У роки української революції О.Назарук виступав поборником ідеї незалежної та соборної України. Будучи представником Української радикальної партії, на з’їзді українських нотаблів 25 березня 1918 р. і в Українській Національній Раді вітав проголошення незалежності УНР, прагнучи утворення окремого державного організму на українських землях Галичини та Буковини, намагався сформувати відповідальну владу ЗУНР як у центрі, так і на місцях. Виїхавши на Наддніпрянщину з місією домогтися надання військової допомоги Галичині з боку війська Української держави П.Скоропадського, активно включився в державотворчі процеси Директорії УНР, працюючи на посаді голови управління преси й пропаганди на правах окремого міністерства. У цей період О.Назарук дійшов висновку, що демократичний, республіканський лад із безліччю партій у революційні часи не є відповідним. Саме тоді він уперше висловився за потребу концентрації влади в одних руках під час революції. Та особливі докори він адресував українській інтелігенції, якій закидав недостатнє почуття обов’язку, важливості історичної традиції.

Воєнні невдачі, дедалі більша дезорганізація української влади на місцях породжували почуття невпевненості й розчарування навіть у вищих сферах УНР. “А найбільше, – писав Назарук у спогадах про той час, – було те, що між нами зник запал, з яким ми колись працювали, заки здобули Київ. Якась внутрішня пустка опанувала моє оточення. І я також піддався їй”¹. На додачу до всього в О.Назарука загострилися взаємини з Головним отаманом УНР Симоном Петлюрою, тому він залишив посаду шефа Головного управління преси й пропаганди та вирішив повернутися до Галичини.

Ще будучи в уряді Директорії, навесні 1919 р. О.Назарук усе більше цікавився розгортанням подій у Галичині. 22–23 березня 1919 р. він узяв участь у крайовому з’їзді Української радикальної партії, який відбувся в Станіславові за участю 100 делегатів із 22 повітів Галичини. На з’їзді виступили відомі діячі радикальної партії – Л.Бачинський, І.Макух, Д.Вітовський, а також О.Назарук. У Доповіді з політичних питань Л.Бачинський заявив, що УНРада є тимчасовим органом, “поки не переведено вибори”, наголосив, що хоча селянство й має найбільші заслуги в будівництві Української держави, однак “наша держава не може оператися виключно на одній клясі. Більшість населення має правити державою”². Разом з делегатами

з'їзду О.Назарук відстоював демократичний шлях розвитку ЗУНР, вимагав прискорення економічних реформ, гостро засуджував усі ухили в бік більшовизму, соціалістичної революції та диктатури пролетаріату, закликав до боротьби за зміцнення Української держави, посилення державної, військової та цивільної дисципліни³.

У той період настала завершальна стадія українсько-польської війни. Знекровлена в безконечних боях з поляками, що постійно діставали свіжі підкріплення з Варшави та з-за кордону, Українська галицька армія відступала до східних рубежів краю. О.Назаруку, який на початку червня 1919 р. обійняв посаду керівника пресової кватири УГА, довелося пережити весь драматизм ситуації. У липні 1919 р. Галицька армія перейшла Збруч і разом із військами УНР розгорнула наступ на Київ. Однак взяття столиці – Києва – було останнім короточасним успіхом українських армій. Глибокої осені 1919 р. воєнна поразка українських визвольних змагань була вже очевидною.

Диктатор ЗУНР Євген Петрушевич з групою найближчих співробітників через територію Румунії переїхав до Відня. Тут в еміграції було створено західноукраїнський урядовий центр, який ставив своїм головним завданням домогтися сприяння держав Антанти в ліквідації польської окупації Галичини і відновлення в краї української державності.

До Відня приїхав й О.Назарук. Столиця Австрії на початку 1920-х рр. стала одним із найчисленніших центрів зосередження української політичної еміграції. Тут не було жодних обмежень на політичну й партійну діяльність. Територіально українська політична еміграція у Відні репрезентувала всі етнічні українські землі (включаючи й Кубань). У політичному відношенні між її окремими діячами й цілими групами існували поважні, іноді непереборні, суперечності. Тому не дивно, що саме у Відні, після Варшавської угоди (квітень 1920 р.), українські політики різних напрямів розпочали об'єднанчі зусилля для продовження боротьби за українську державність.

16 квітня 1920 р. цивільні та військові українці всіх частин України у Відні утворили всеукраїнську надпартійну національну організацію під назвою “Ліга віднови України”⁴, до якої ввійшов й О.Назарук. Метою Ліги члени організації проголосили: “1) єдину, сполучену зі всіх українських земель, суверенну Українську Державу; 2) єдину, національну, здисципліновану, безпартійну українську армію; 3) забезпечення рівноправного існування всіх народних клас через заведення державного порядку і скликання перших, законних, всеукраїнських, Установчих зборів”⁵.

Наприкінці травня 1920 р. наддніпрянські політичні сили на одному із засідань Ради Українського національного державного союзу запропонували скликати Всеукраїнський конгрес. Однак у призначений термін – 1 жовтня 1920 р. – скликати його не вдалось. Ідея об'єднання у формі Всеукраїнського національного конгресу не була до кінця зрозумілою багатьом політикам: одні хотіли бачити в ньому організацію якоїсь групи партій, що відразу розпочне працювати на захист української державності; інші хотіли зробити з конгресу опору українського петлюрівського уряду (причому і перші, і другі уявляли собі конгрес, збудований виключно на українській еміграції); деякі не вбачали потреби в конгресі до часу, коли більшовики не залишать території України. Ще раніше в статті Павло Чижевський погоджувався з думкою Женевського ініціативного комітету про найближчий термін скликання конгресу: весна або літо 1921 р. Але необхідною умовою цього він вважав щоденну організаційну працю, яка би стояла вище від партійних інтересів⁶. Він також підкреслив, що “Всеукраїнський Конгрес дуже важко скликати навіть і при повній згоді поміж різних груп нашого суспільства, не маючи відповідних і досить значних матеріальних ресурсів, що відчувалося увесь час при роботі Віденського організаційного комітету”⁷.

Дискусія щодо проблеми об'єднання політичних сил перекинулася на сторінки українського тижневика у Відні “Воля”. У ній взяли участь як наддніпрянські, так і галицькі політики різних політичних напрямів. Найкращою її ілюстрацією стала полеміка між Осипом Назаруком – галицьким радикалом і Віктором Піснячевським – шеф-редактором “Волі”. Осип Назарук, насамперед, пояснив вихід представників Української народно-трудової й Української радикальної партій з організаційного комітету по скликанню конгресу в серпні-вересні 1920 р. тим, “щоб не давати навіть тіні підозріння, що ми (галичани. – Л.Б.) можемо коли-небудь

визнати ті торги в справі Галичини, які явно і таємно переводило з Поляками правительство Петлюри”⁸. Він назвав три “факти”, які давали можливість скликати конгрес: 1) “ліквідація Петлюри!”; 2) твердження Володимира Винниченка про неможливість порозуміння між українськими і російськими комуністами; 3) “Галичане зуміли вибороти собі перші прояви можливості визнання їх країни як окремого державного організму так на заході, як і серед загалу українських політичних партій”⁹.

Після цих подій, на думку відомого галицького політика, “можна і треба” скликати конгрес не тільки через внутрішні, але, особливо, зовнішні причини. Він визнав, що ті міжнародні чинники, які прихильно ставляться до розв’язання українського питання, “не зрозуміють ніколи, чому маємо аж три українські правительства: наддніпрянське, галицьке і кубанське – з трьома місяцями за кордоном. Це викликає у них вражіння хаосу, з яким вони ангажуватися не можуть”¹⁰. Осип Назарук вважав, що платформою для консолідації повинно стати створення Всеукраїнського національного конгресу, оскільки “тепер уже не треба вирішувати питання про верховну владу України”. Він указав на два шляхи матеріального забезпечення цієї ідеї: 1) утворити інституцію там, де проживає найбільше українців в еміграції; 2) обмежити кількість представників до дев’яноста¹¹.

Осип Назарук оптимістично дивився на порозуміння всіх українських політичних груп, течій щодо створення Всеукраїнського національного центру. Він навіть допускав можливість участі українських комуністичних груп¹².

8 грудня 1920 р. відбулася нарада українських діячів, на якій було поставлено питання про утворення за кордоном Всеукраїнського національного центру. Усі присутні, як наддніпрянці, так і наддністрянці, в основному, підтримали таку думку й обрали комісію, яка мала своїм завданням виробити платформу й скликати нову нараду, запросивши і тих діячів, що випадково не були на першій нараді. “Загальне враження, – писала “Воля” 11 грудня 1920 р., – що на цей раз спроба утворення всеукраїнського громадянського центру піде краще і легше, бо всі вже погодились з тим, що ця організація не має втручатись в компетенцію урядів, що, обстоюючи в принципі соборність, необхідно розуміти її широко і т. д.”¹³.

На нараді представників партій та організацій з Наддніпрянщини й Західної України 23 грудня 1920 р. була сформульована платформа Всеукраїнської Національної Ради¹⁴:

- 1) оборона національної єдності українського народу й відновленої ним державної самостійності українських земель;
- 2) з’єдинення поодиноких українських земель в одноцільній державі на умовах, які будуть вироблені правно-державними органами тих земель (Велика Україна, Галичина, Кубань та інші);
- 3) народоправний лад в Українській державі, державний устрій якої має встановити Національне Зібрання, обране на підставі п’ятичленної виборчої формули;
- 4) переведення парламентарним шляхом аграрної реформи, з тим що в основу аграрної політики має бути положена засада сталого володіння селянством землею;
- 5) реальне забезпечення за робітництвом його домагань в соціальній області, як то, охорона праці, воля професійного руху і т. п.;
- 6) забезпечення національним меншостям національно-персональної автономії, основи якої установає Національне Зібрання¹⁵.

Одним із тих, хто ввійшов до складу Всеукраїнської Національної Ради, став Осип Назарук як представник Української радикальної партії. Саме він підготував резолюцію цієї партії щодо вступу до ВНРади. Констатуєчи стан руїни на українських землях, роз’єднання українських партій, радикали запропонували завдання новоствореної інституції: “1) бути висловом організованої громадянської opinio української нації; 2) поборювати на внутр і на вні роздавоування яких-небудь українських територій іменем українського народу; 3) шукати позитивних засобів для уздоровлення і здобуття українському народові державної незалежності на всіх його землях”¹⁶.

Однак діяльність Всеукраїнської Національної Ради була короткотривалою. Відчутними ставали розходження галицьких і наддніпрянських політиків. Найчіткіше вони виявилися після

того, як члени Президії та Виконавчого комітету О.Греков, О.Макаренко й О.Андрієвський підписали 24 березня 1921 р. Декларацію, у якій, підтверджуючи умови Варшавського договору, заявили, що Україна “повинна ввійти в політичний, економічний і військовий союз з Польщею та Францією, а східногалицьке питання кваліфікувати як внутрішньо польське”. На засіданні 22 квітня Виконавчий комітет Всеукраїнської Національної Ради засудив цю декларацію та її авторів. Західноукраїнська територіальна група, а з нею й О.Назарук, заявила про свій вихід із Ради¹⁷.

У розпал дискусій із наддніпрянцями в 1920 р. Осип Назарук виконував також важливі доручення уряду ЗУНР в екзилі.

8 вересня 1920 р. президент Національної Ради ЗУНР надіслав листа Костю Левицькому, у якому просив його “в товаристві д-ра Осипа Назарука і д-ра Луки Мишуги” негайно виїхати в Ригу “в характері делегації західноукраїнського Правительства з метою збереження прав Галичини на її політичну незалежність і територіальну цілість, шляхом переговорів з компетентними чинниками мирової конференції та в разі потреби прилюдних заяв”¹⁸. Копія цього листа в той самий день була переадресована О.Назаруку.

16 жовтня 1920 р. Осип Назарук як член делегації на Ризьку мирну конференцію взяв участь у нарадах колеґії уповноважених Диктатора ЗУНР. На них були присутні д-р Кость Левицький – уповноважений для справ преси й пропаганди; д-р Стефан Витвицький – уповноважений для справ закордонних; посол Володимир Сінгалеви́ч – уповноважений для справ фінансів і торгівлі; д-р Роман Перфецький – уповноважений (референт для зв’язку з краєм), а також запрошені д-ром Витвицьким д-р Ізидор Голубович і д-р Євген Левицький.

Обговорення торкалося проблем Ризької мирної конференції. Протокол, який вів шеф Президіяльної Канцелярії Лев Петрушевич, не зафіксував дискусії. Лише дана коротка інформація про те, що зі звітом про діяльність делегації Української Національної Ради й уряду ЗУНР на Ризькій мирній конференції виступив д-р Кость Левицький, який зазначив, що “діяльність та не перейшла рам повновастей даних делегацій Паном Президентом Д-ром Петрушевичем і його інструкції”¹⁹. Правда, поза рамками інструкції делегація зав’язала стосунки з урядом Білоруської Республіки й уклала з ним іменем ЗУНР “прелімінарний союз”. Кость Левицький передав С.Витвицькому оригінальний документ “до переховання і урядового ужитку, з тим, що факт заключення такого союзу і зміст документу є після умови заключеної тайною і не може бути оголошуваним”²⁰.

О.Назарук, описуючи згодом поїздку до столиці Латвії, підкреслював, що тоді “галицька політика пережила найтяжчі дні за весь час великої війни і революції”²¹. Сам хід переговорів більшовицької і польської делегації щодо питання територіального поділу українських земель не залишав місця для державницьких планів західноукраїнської делегації.

26 грудня 1920 р. Диктатор ЗУНР Євген Петрушевич у Відні видав декрет про призначення О.Назарука уповноваженим справ преси й пропаганди уряду²². Останній у липні 1921 р. зауважив, що “хоч декрет Диктатора про призначення його шефом уряду преси і пропаганди мав дату – грудень 1920 р., фактично до своїх обов’язків він приступив у середині січня 1921 р., після перебрання урядування у свого попередника – Костя Левицького”²³.

У самому уряді преси й пропаганди О.Назарук не застав “жодного інвентаря, ні речей, ні магазину, ні паперу, ні книжок”²⁴. Він перебрав лише готівку, яку відразу поклав у банк на книжку, і 6 актів, що стосувалися виключно “духового проводу цього уряду”²⁵. Але закидів своєму попередникові О.Назарук не робив, оскільки: 1) інвентар магазину паперу й книжок дуже важко було скласти, бо все це було довгий час під управою посольства, яке не в змозі було його упорядкувати; 2) д-р К.Левицький не годився з редактором “Українського прапора” П.Лисяком у поглядах на спосіб писання статей і редагування (так само, як і Назарук. – Л.Б.), і фактично він, а не д-р Лисяк редагував часопис, що заби́рало доволі багато часу; 3) К.Левицький брав участь у політичних нарадах з наддніпрянцями, виконував інші доручення Диктатора, а часу на інвентаризацію практично не було.

Ці факти О.Назарук наводив ще й тому, що сам опинився в подібному становищі лише з однією відмінністю: він допустив до редагування д-ра П.Лисяка, сподіваючись, що той “виробиться” на редактора.

Шефом фінансового відділу уряду преси й пропаганди він застав Володимира Рудницького, якого знав ще зі своїх університетських часів, але з 1914 р. з ним не зустрічався. Побачивши, що він розвинувся на “дуже спритного мужчину”, О.Назарук втягнув його в публічне політичне життя і давав йому різні партійні доручення, які він сумлінно виконував.

24 січня 1921 р. Осип Назарук запропонував уряду ЗУНР проект “Позички визволення”. Насамперед він ствердив, що фінанси уряду “на вичерпанню”, була мала надія на “скріплення їх позичкою у котрого-небудь іншого уряду”²⁶. Наслідки такого стану легко було передбачити. На його переконання, не тільки уряд і ті, що залишалися на еміграції, а й край повинні мати певні матеріальні засоби, бо “матеріальна нужда виробить напевно угодову течію і то навіть серед найбільше відпорних людей”²⁷. Уряд, на думку О.Назарука, не повинен вести свою фінансову політику виключно на проханнях до інших держав, поодиноких фінансистів чи до власного громадянства.

Санацію державних фінансів він пропонував перевести шляхом “Позички визволення”. “Якби ця позичка й не випала, – писав О.Назарук, – то в найгіршій разі буде вона великим агітаційним засобом за границею й піднесе престиж нашої справи взагалі й уряду зокрема”²⁸. Він досить оптимістично вірив у результати цієї акції за кордоном, особливо в США. Виготовлення організаційного плану “Позички визволення” пропонував негайно доручити невеликій комісії, складеній з фінансистів під проводом д-ра О.Сероїчковського, до складу якої входило б не більше двох політиків. До неї пропонував залучити хоча б одного фінансиста – єврея. Умови цієї позички мали би бути не дуже вигідні. Аргументував цю пропозицію тим, що надто вигідні умови підірвали би довір’я до неї.

Рекомендувалось ухвалою Національної Ради у Відні, підписаною Є.Петрушевичем, гарантувати безземельним і малоземельним учасникам “Позички визволення” першість при розподілі землі в краї, на рівні з тими, що боролися на фронті”²⁹.

З метою пропаганди цієї позички О.Назарук пропонував видати окремі відозви до селян і духівництва, опублікувати відповідні статті в пресі, організувати відчити-роз’яснення.

Одночасно потрібно було, на його думку, підшукати в США “солідних і поважних людей”, яким можна б доручити справу проведення позички на місці. Також рекомендував звернути увагу на корабельні товариства, перевізні фірми, пересилкові банки, торговельні фірми та ін., які мали добрий зиск з українських емігрантів, і домагатися їх втягнення в цю акцію.

Ідея О.Назарука обговорювалася досить тривалий час. Зокрема, свій погляд Є.Петрушевичу висловив О.Сероїчковський. 14 червня 1921 р. на засіданні уряду обговорювалось два проекти щодо позички: “1) опертий на формально законних основах проект державної позички і 2) проект приватної національної позички”³⁰.

О.Сероїчковський підтримав перший проект – державну позичку ЗУНР, хоча сам Є.Петрушевич (як й О.Назарук) виступив проти неї. На певний період ця проблема затихла, лише в середині 1922 р. знову стала актуальною. Саме О.Назаруку було доручено проведення “позички національної оборони” за океаном.

Для О.Назарука, який виявився дуже принциповим і безкомпромісним, усе більше ставала очевидною безконтрольність усього уряду ЗУНР. На це неодноразово він звертав увагу на засіданнях Української Національної Ради у Відні, чим викликав обурення навіть у Президента ЗУНР Є.Петрушевича. Можна припустити, що вищеназвані риси характеру Осипа Назарука та, певною мірою, його критика політики закордонного уряду спричинили його призначення уповноваженим уряду ЗУНР у Канаді в 1922 р.

Таким чином, перебуваючи в складі екзильного уряду ЗУНР, О.Назарук не полишав надії консолідації наддніпрянських і західноукраїнських політичних сил у формі Всеукраїнського Національного Конгресу. Однак позиція виконавчого комітету Всеукраїнської Національної Ради щодо підтримки умов Варшавського договору викликала заперечення з боку О.Назарука й усієї західноукраїнської територіальної групи. Працюючи на посаді уповноваженого зі справ преси й пропаганди уряду ЗУНР, О.Назарук намагався пропагувати ідею відновлення ЗУНР, розв’язання українського питання загалом. Виступаючи за відновлення роботи Української Національної Ради, він рішуче критикував позицію соціал-демократів щодо негативної оцінки діяльності Президента ЗУНР Є.Петрушевича. Розуміючи критичне фінансове ста-

новище уряду ЗУНР, він без спротиву прийняв пропозицію виїхати до Північної Америки з метою збору коштів у фонд Національної оборони. У той період О.Назарук залишався ще прихильником республіканської ідеї, обстоював парламентаризацію державного життя в ЗУНР.

1. Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції / О. Назарук. – Відень : Вид. Укр. Прапора, 1920. – С. 142.
2. Республіка. – 1919. – 25 берез.
3. Кугутяк М. Українські політичні партії і ЗУНР / М. Кугутяк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – № 6. – С. 164.
4. Спр. 373 – статут, бюлетені, листи та інші документи про діяльність Гетьманської управи об'єднаних хліборобських та інших класових організацій, т. I (1920–1937), арк. 3.
5. Там само.
6. Воля. – 1920–1921. – 11 верес.
7. Там само. – 1920–1921. – 20 листоп.
8. Там само. – 1920–1921. – 27 листоп.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Соляр І. Я. Консолідаційні спроби українських політичних сил у другій половині 1920 року / І. Я. Соляр // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2000. – № 7. – С. 316.
13. Воля. – 1920–1921. – 11 груд.
14. Соляр І. Я. Всеукраїнська Національна Рада (1921 р.) / І. Я. Соляр // Український альманах. – 2001. – Варшава : Об'єднання українців у Польщі, 2001. – С. 108.
15. Воля. – 1920–1921. – 15 січ.
16. Спр. 371 – статут, декларації, резолюції та інші документи про діяльність Української національної ради (1918–1922), арк. 19.
17. Соляр І. Я. Всеукраїнська Національна Рада... – С. 109.
18. Спр. 370 – протоколи, рішення, уповноваження та інші документи про діяльність Західноукраїнської Народної Республіки (1916–1922, 1929), арк. 15.
19. Там само, арк. 9.
20. Там само.
21. Назарук О. Галицька делегація в Ризі. Спомини учасника / О. Назарук. – Львів : Накладом УХО, 1930. – С. 152.
22. Спр. 370 – протоколи, рішення, уповноваження та інші документи про діяльність Західноукраїнської Народної Республіки (1916–1922, 1929), арк. 27.
23. Там само, арк. 128.
24. Там само.
25. Там само.
26. Там само, арк. 34.
27. Там само.
28. Там само.
29. Там само, арк. 35.
30. Там само, арк. 59.

Статья посвящена Осипу Назаруку, политическому и общественному деятелю, активному участнику украинского общественно-политического движения и украинской революции начала XX в. Главное внимание уделено сотрудничеству Осипа Назарука и Евгения Петрушевича в составе экзильного правительства ЗУНР, его деятельности на посту уполномоченного делами прессы и пропаганды, проведения “национальной обороны” у США.

Ключевые слова: ЗУНР, экзильное правительство, Осип Назарук, Евгений Петрушевич.

The article is devoted Osip Nazaruk, political and public figure, an active participant Ukrainian socio-political movement and Ukrainian revolution early twentieth century. The main attention is paid to working Osip Nazaruk Eugene E., being a member of the exile government WUPR its activities as authorized with the Press and Propaganda and of “national defense loans” in the United States and Canada.

Keywords: WUPR exile government, Osip Nazaruk, Eugene Petrushevych.